

**Fonts i criteris de compilació en la *Història general de Catalunya*
d'Antoni Viladamor***

EULÀLIA MIRALLES
Universitat de Girona - ILCC

Antoni Viladamor (m. Barcelona, 1585) és, malgrat l'interès lateral que ha despertat en la crítica, un dels historiadors importants per entendre el canvi de perspectiva que va suposar la segona meitat del segle XVI entre els erudits que s'ocupaven de narrar les "veritats" històriques del país. Mica en mica hem anat descobrint Viladamor en les seves facetes pública i privada: la família, les relacions personals i laborals, sovint estretament interrelacionades (els Requesens-Zúñiga, i molt especialment Lluís de Requesens; els historiadors Pere Antoni Beuter, Lluís Ponç d'Icard i Jerónimo Zurita), la feina d'arxiver de l'Arxiu Reial de Barcelona (fill i pare d'arxiver com era), de notari reial i de secretari del lloctinent general de Catalunya Diego Hurtado de Mendoza, i també d'alcaid del castell de Roses.¹

Ara, la nostra intenció és fixar l'atenció en delimitar les fonts literàries emprades per Viladamor en la primera part de la seva *Història general de Catalunya*, i l'ús que en fa; deixarem, doncs, per a una altra

* Aquest article s'inscriu en els projectes BFF2002-03390 i BFF2002-04197-CO3-03 del MECYD i 2001SGR 00003 de la CIRIT.

¹ N'hem parlat en diverses ocasions: MIRALLES, Eulàlia, «L'historiador Antoni Viladamor i el seu entorn familiar: notes biogràfiques», *Pedralbes*, 17 (1997), 121-152; MIRALLES, Eulàlia, «Antoni Viladamor i la *Història general de Catalunya*: la relació amb els seus coetanis i la repercussió de l'obra fins al segle XIX», *Recerques*, 40 (2000), 99-116; MIRALLES, Eulàlia, *A. Viladamor. "Història general de Catalunya"*. Edició i estudi, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2001 [Tesi doctoral inèdita, dir. Eulàlia DURAN].

ocasió, tot i deturar-nos-hi per sobre, la problemàtica específica que presenta l'ús de fonts diplomàtiques en l'obra.

La *Història*, escrita entre 1564 i 1585, és l'única obra que ara per ara podem atribuir amb certesa a Viladamor, però possiblement no és l'única que va escriure.² La seva és la primera peça historiogràfica escrita a Catalunya després que les Corts de 1564 sol·licitessin al rei la nominació d'un cronista oficial per al Principat i comtats de Rosselló, Cerdanya i Conflent i, tot i que la nominació no es va confirmar en la persona de Viladamor, no dubtem que l'obra estava destinada a ser presentada en cercles oficials.³ Malgrat aquesta circumstància, la *Història* destaca entre l'obra dels seus contemporanis pel fet de ser la primera que s'escriu sota la clara i manifestada voluntat de l'autor d'esdevenir cronista oficial i perquè crea escola: les obres posteriors de Francesc Calça, Pere Gil, Onofre Manescal o Jeroni Pujades, entre d'altres, comparteixen, amb la de Viladamor, semblances formals (d'estructura i de fonts), motivacions (aconseguir la legitimació de les institucions i sovint també el seu suport econòmic) i ideologia (una història *de i per a* Catalunya).

Tot i la seva importància, cal no perdre de vista que la *Història* és incompleta (només comptem amb el primer dels quatre llibres que pretenia escriure) i inacabada (la mort va sorprendre l'autor mentre

² La *Història* s'ha conservat íntegrament en dos manuscrits: BL (British Library), ms. Add. 25418, i AEV (Arxiu Episcopal de Vic), ms. 224. Tot i que tenim en curs un estudi que hauria de permetre ampliar la nòmina d'obres històriques del nostre autor, de moment tan sols ens hem interrogat sobre la seva possible responsabilitat com a autor de l'*Epítome* que encapçala la recopilació de les constitucions de 1588/89. Vegeu MIRALLES, Eulàlia, «Notícies sobre l'Epítome de la genealogia dels comtes de Barcelona (C-1588/89)», *Quaderns de la Selva: Homenatge a Josep Maria Pons i Guri*/2, 13 (2001), 307-318. Darrerament, i d'acord de nou amb atribuir l'*Epítome* a Francesc Calça i no a Viladamor, vegeu GALDEANO CARRETERO, Rodolfo, *La serie iconogràfica de los monarcas de Catalunya-Aragón de Filippo Ariosto para el Palau de la Generalitat (1587-1588)*, Universitat de Girona, 2002 [Treball de Recerca inèdit, dir. Joaquim GARRIGA].

³ L'autor ho nota explícitament en diverses ocasions (al títol i als prolegòmens), i el fet que fos dedicada als tres braços a les Corts de 1585 ho corrobora. Assenyaem que, malgrat que manca la confirmació reial, el 25 de novembre de 1585, congregades les corts a Montsó, el braç reial tornava a insistir en la necessitat d'elaborar una crònica de Catalunya i afirmava haver escollit per a l'empresa el doctor Santamaria. Vegeu sobre això BRINGUÉ i PORTELLA, Josep Maria, ed., *Cort general de Montsó (1585). Montsó-Binèfar. Procés familiar del braç reial*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2001, 400 i 406.

enllestia la primera de les quatre parts, que s'estén des dels orígens llegendaris de la Península, amb Tubal, fins a l'any 714). El fet que només sigui embastada, que d'entrada podria semblar un inconvenient, ajuda de manera remarcable a entendre quin va ser el seu procés de redacció —que, de fet, no difereix gaire del d'altres obres historiogràfiques—: Viladamor parteix d'unes fonts de base, “vertebrals”, que completa amb d'altres a l'hora de menysvalorar, contraposar o manipular les primeres. Aquest sistema el posa en pràctica especialment als cinc primers capítols de l'obra i a algun altre, que són complets, però no a la resta, pendent encara de la revisió final de l'autor. Malgrat la desproporció (menys d'una desena de capítols enllestits d'entre cent trenta-dos), aquests que són acabats, estructurats, ben pensats i madurats, ens basten per fer-nos una idea de quin havia de ser el resultat final de tota la *Història*.

D'acord amb els mots de Viladamor, allò que guia la seva intenció en redactar la seva obra és la recopilació i crítica de les fonts a l'abast; vol narrar els fets essent sempre fidel a la història —i, així, a la veritat—, tal i com els ha trobat relatats en «los bons auctors», tot i que de vegades la informació que reportin aquests no sigui completa. Per a ell, la competència de les fonts, tant narratives (les dels bons autors) com documentals (les dels arxius), passarà per davant de qualsevol altre criteri a l'hora de fer-ne la tria. Aquesta preocupació per la competència de les fonts com a fonament de la veritat del que exposa és indèstriable de l'ofici d'historiador i no és exclusiva de Viladamor.⁴

⁴ A propòsit d'aquest aspecte durant l'edat moderna a Castella, Tate se n'ha ocupat en relació amb Ocampo: TATE, Robert Brian, *Ensayos sobre la historiografía peninsular del siglo XV*, Madrid, Gredos, 1970, 29. Del cas català n'ha parlat, entre d'altres, Alcoberro en relació amb Carbonell: CARBONELL, Pere Miquel, *Cròniques d'Espanya* (ed. Agustí ALCOBERRO), vol. 1, Barcelona, Barcino (Els Nostres Clàssics), 1997, 70-72. Viladamor argumenta de la següent manera: «Y encara que de alguna manera haguera pogut evitar molta part de aquest dany suplint ab conjecturas la brevetat de las cosas y unplint de paraulas los fets y los temps, ho he dexat de fer per lo que la fidelitat de la història, a la qual, sens que m'o forçara mon dever, desitx anar molt subjecte y arrimat, no u sofre ni m'ha donat aqueixa licència. Y per dita causa sols las compte de la manera que en los bons auctors las he trobat scritas, ab lo coromull o raora que els han donat, tenint per millor qualcevol desigualdat en lo proseguir-las que algun perill de la veritat que-s podria dubtar si hagués sercat manera per a suplir-las» (*A la il·lustríssima congregació dels tres staments de Cathaluña...*, BL, ms. Add. 25148, f. 5). Cal remarcar que el barceloní no és del tot original, sinó que parteix literalment de Morales: «Y bien pudiera yo evitar alguna parte deste daño

1. Fonts vertebrals

Per a l'estudi de les fonts de la *Història* partirem de l'autor mateix, que assevera, pel que fa a la història de Catalunya: «Si bé he seguit lo que Florián de Ocampo y Ambrosio de Morales ne han scrit, per haver-hi pres molt treball en cercar-o y recopilar-o de diversos auctors, totavia, regonexent ab més curiositat en lo tocant a Cathaluña alguns auctors que ells en sas històrias ne fan menció, he trobat moltes cosas en favor de nostra nació dignes de ser entesas, las quals hi he ajustat per a perfeccionar més la present història, contant de quins auctors y en quinas parts las he trobades». I, més endavant, per a les vides de papes: «En lo tocant a las vidas dels papas que governaren la Yglesia christiana [...] y en lo que cada hu d'ells en son temps universalment per tota la christiandat ordenà y provehí [...], seguint al doctor Illescas y altres doctors van molt copiosament scritas y declaradas».⁵

Així, la *Història* és bastida, pel que fa a la història política, a partir de la *Crónica general de España* del que fou nomenat cronista reial de l'emperador Carles el 1539, Florián de Ocampo (1495-1558), i la continuació de l'historiador i eclesiàstic Ambrosio de Morales (1513-1591). Viladamor va tenir a mà l'edició d'Ocampo de 1553 o bé una reimpressió d'aquesta;⁶ pel que fa a Morales, va servir-se dels dos

supliendo siempre con conjeturas la brevedad de las cosas, y hinchendo de palabras los hechos y los tiempos, mas lo he dexado de hazer porque la fidelidad de la historia, a quien yo, sin que me forçara a ello mi dever, desseo siempre por natural inclinación yr muy sujeto y rendido, no lo sufre ni da essa licencia. Y assi sólo contaré las cosas de España que en los buenos authores se hallan escritas, con el colmo o con el rasero que ellos nos las dieron, teniendo por mejor qualquier desigualdad en el prosseguirlas que algun pequeño peligro de la verdad, si buscara manera para suplir algo desto» (MORALES, Ambrosio de, *La Crónica general de España que continuava [...] prossiguiendo adelante los cinco libros que el maestro Florián de Ocampo [...] dexó escritos*, Alcalá de Henares, Juan Iñiguez de Lequerica, 1574, f. [10v], prel.).

⁵ *A la il·lustríssima congregació...*, cit., f. 5-5v.

⁶ D'acabar les dades recollides per Viladamor quan cita Ocampo (llibre i capítol), en resulta la certesa que el barceloní havia d'usar no la impressió de 1543 (OCAMPO, Florián de, *Los quatro libros primeros de la Crónica general de España*, Zamora, Juan Picardo, 1543), sinó la de 1553 (OCAMPO, Florián de, *Hispania vincit. Los cinco primeros libros de la Crónica general de España*, Medina del Campo, Guillermo de Millis, 1553), ja que les citacions es corresponen amb la disposició d'aquesta segona. L'edició de 1553 va ser retocada per l'autor respecte a la de 1543 amb l'afegit d'un nou llibre, i modificava i ampliava els quatre primers publicats amb anterioritat. Pel que fa a la reimpressió,

primers volums de la continuació d'Ocampo: d'una banda, el que recull els llibres VI a X publicat a Alcalá de Henares per Juan Iñiguez de Lequerica el 1574 i, de l'altra, el volum amb els llibres XI i XII, que va veure la llum el 1577 també a Alcalá.⁷ No sembla que usés les *Antigüedades de las ciudades de España* (1575) del mateix autor, sinó que, quan prefereix completar —o contrastar— les dades epigràfiques, es decanta pel *Libro de las grandezas de Tarragona* (1572/3) de Lluís Ponç d'Icard.

D'altra banda, i pel que fa a les vides de papes, la pedra angular de Viladamor és la *Historia pontifical y católica* (1565) del beneficiat de Dueñas i abat de San Frontes, a Zamora, Gonzalo de Illescas. L'arxiver podia usar qualsevol de les edicions en circulació d'Illescas, que foren moltes des del moment de la primera impressió. D'entre totes, no creiem que consultés la barcelonina de Jaume Cendrart de 1584, sinó una d'anterior,⁸ ja que, considerant que la *Història* va començar a prendre

ens referim a l'apareguda a Alcalá el 1578, a les premses de Juan Iñiguez de Lequerica. Per a les edicions de la *Corónica* d'Ocampo (i la continuació de Morales), vegeu PALAU I DULCET, Antonio, *Manual del librero hispanoamericano*, Barcelona, L. Antiquaria A. Palau, 1948-1976, 28 vols., núm. 198376-198386; SIMÓN DÍAZ, José, *Bibliografía de la literatura hispánica*, vol. XV, Madrid, Centro Superior de Investigaciones Científicas / Instituto Miguel Cervantes de Filología Hispánica, 1962-1994, 326-328. Per a la de 1553 a Medina del Campo i la de 1578 a Alcalá de Henares, vegeu també, respectivament, PÉREZ PASTOR, Cristóbal, *La imprenta en Medina del Campo*, Madrid, Sucesores de Rivadeneyra, 1895 [Reimpr. facs., a cura de Pedro M. CÁTEDRA, Junta de Castilla y León / Consejería de Cultura y Turismo, 1992], núm. 101, i MARTÍN ABAD, Julián, *La imprenta en Alcalá de Henares (1502-1600)*, Madrid, Arco, 1991, 3 vols., núm. 797.

⁷ Es tracta de MORALES, Ambrosio de, *La Crónica general de España que continuava [...] prossiguiendo adelante los cinco libros que el maestro Florián de Ocampo [...] dexó escritos*, Alcalá de Henares, Juan Iñiguez de Lequerica, 1574, i de MORALES, Ambrosio de, *Los otros dos libros, undécimo y duodécimo, de la Corónica general de España [...] que continuava Ambrosio de Morales*, Alcalá de Henares, Juan Iñiguez de Lequerica, 1577. Evidentment, Viladamor no va ser a temps d'aprofitar el volum que va aparèixer a Còrdova un any després de la seva mort, el 1586. Per a les edicions d'Ambrosio de Morales, vegeu n. 6.

⁸ Per a les edicions i reimpressions d'Illescas, vegeu PALAU I DULCET, Antonio, *Manual del librero...*, cit., núm. 11842-11844; SIMÓN DÍAZ, José, *Bibliografía de la literatura...*, cit., vol. XII, 101-107; i ROLDÁN PÉREZ, Antonio, «Gonzalo de Illescas y la *Historia pontifical*», dins *Estudios literarios dedicados al profesor Mariano Baquero Goyanes*, Múrcia, Imp. Sucesores de Nogués, 1974, 587-638, esp. 588 i 601-603. Sobre les aparegudes a Salamanca, remetem a RUIZ FIDALGO, Lorenzo, *La imprenta en Salamanca (1501-1603)*, Madrid, Arco, 1994, 3 vols.,

forma cap a l'any 1564, sembla lògic imaginar que l'arxiver coneixia ja d'abans l'obra que més material li forniria per a la redacció de bona part de la seva crònica i que no va deixar per a darrera hora la tria d'una font que li havia de ser tan important.⁹

La primera vegada que Viladamor citarà Ocampo, Morales i Illescas és a la dedicatòria que encapçala la *Història*; i només hi cita un altre autor, Jerónimo Zurita. De fet, el deute de l'historiador barceloní amb les fonts és gran, des de la declaració d'intencions de l'esmentada dedicatòria (que és el resultat de fusionar els pròlegs d'Ocampo de 1553 i de Morales de 1574) fins a l'última línia del primer llibre de la *Història*. L'originalitat de Viladamor no prové de la informació que reporta ni de com la compila, sinó de la tria dels textos i de l'ús que en fa, que és particular i encaminat cap a uns interessos determinats.

D'altra banda, l'esment a Zurita en aquestes circumstàncies mereix que ens hi deturem. Zurita i Viladamor possiblement van coincidir a l'Arxiu Reial en més d'una ocasió mentre el primer preparava els seus *Anales*, però pot ser que fins i tot es coneguessin d'abans.¹⁰ No s'ha de descartar que, durant aquestes visites a l'Arxiu, Antoni Viladamor i el seu pare Joan actuessin com a col·laboradors directes de l'aragonès. Anys a venir, i a l'esmentada dedicatòria de la *Història*, Viladamor li retraurà l'haver fet un ús poc cabal dels documents exhumats durant les seves

núm. 710, 845 i 947. A més de la ja citada de 1584, les altres impreses a Barcelona durant el segle XVI, que foren tres, veieren la llum després de la mort de Viladamor: Jaume Cendrat, 1589 i 1596, i Sebastià Comellas, 1595.

⁹ Establim com a data d'inici del projecte d'escriure la *Història* per part de Viladamor l'any 1564 en funció de l'acta de Cort C-1564/XXIII (*Constitucions fetes per la sacra, cathòlica y real magestat de don Phelip, rey de Castella y de Aragó, y de les dos Sicílies, etc., en la primera Cort de Barcelona celebrada en lo monastir de Sanct Francesch dels frares menors de dita ciutat de Barcelona en l'any 1564*, Barcelona, Jaume Cendrat, 1564, f. XX-XXv). Aquesta acta de cort és també recollida a *Constitucions y altres drets de Cathalunya*, vol. III, Barcelona, Hubert Gotart, 1588-89, 25, i a *Constitucions y altres drets de Cathalunya*, vol. III, Barcelona, Joan Pau Martí i Joseph Llopis, 1704, 32. Sembla el desencadenant que va impulsar no només el nostre historiador sinó d'altres a escriure la història del Principat i comtats de Rosselló, Cerdanya i Conflent.

¹⁰ Zurita i Viladamor degueren trobar-se a l'Arxiu, encara que de manera circumstancial, durant l'estada del primer el 1553 i, més segurament, al llarg de la que Zurita planejà com a segona visita al fons barceloní el 1565. Assenyalem la possibilitat que coincidissin també anys abans per mitjà dels Requesens-Zúñiga, quan Viladamor era encara un noi i Zurita sojornà a Barcelona el 1543, o bé durant l'estada que Viladamor va fer a la cort al costat de Lluís de Requesens.

estades barcelonines.¹¹ La posició de Viladamor enfront la documentació diplomàtica, que assegura voler usar profusament, sembla segur que passa per la desautorització de Zurita —i possiblement de Carbonell—:¹² usant la mateixa metodologia que l'aragonès, és a dir, exhumant i recuperant documents com a base per a les seves argumentacions, mirava de posar-se a la mateixa alçada. De totes maneres, les parts de la *Història* on podria haver demostrat la seva perícia en l'ús de fonts diplomàtiques, la segona i la tercera, són precisament les que no tenim a l'abast.

De fet, Zurita era a Aragó el que Viladamor volia ser a Catalunya: és d'acord amb el model aragonès, i partint de la nominació d'un cronista en aquell territori i de la posterior publicació dels *Anales de la Corona de Aragón*, que els catalans van mirar de convèncer el rei que nomenés un cronista per al Principat i Comtats. A diferència seva, però, no ho van aconseguir. La *Història general de Catalunya* té com a finalitat rebatre els *Anales zuritians* i s'inscriu en el moviment més general de reacció contra l'historiador aragonès. S'havia de fer veure al rei, i no se'n van sortir, que l'obra de Zurita no exclouïa la possibilitat que tots els territoris

¹¹ L'autor afirma que, per completar la segona i tercera parts de la seva obra, encara ha d'exhumar diversos fons, «sens la qual diligència la present història no podria tenir lo efecte que's desitja, majorment havent-se de referir en ella diversos fets de nostra nació ab molt més coromull del que Hierònym Çorita, chronista de Aragó, en sos annals los ha relatat. Del que si bé los aragonesos se'n quexen per haver-se ocupat molt en comptar-los, té nostra nació tantbé que quexar-se de que, ya que's posava a scriure'ls, no'ls haja relatat de la manera que en los archius nostres, de ahont los tragué, los ha trobat» (*A la il·lustríssima congregació...*, cit., f. 7).

¹² Viladamor busca intentar gratificar el lector atent amb informació absolutament nova, cosa a la qual l'ajudarà molt «certa diligència per mi feta, que may los nostros chronistas pasats la feren», potser en una clara al·lusió a l'esmentada "incompetència" de Zurita durant l'estada a l'Arxiu. Es tracta de rescatar de l'oblit uns sacs plens de documentació molt valuosa, especialment per als regnats del comte Ramon Berenguer IV fins a Felip II (tercera part), que, per raons diverses, han passat desapercibuts als arxivers passats i a ell mateix. Viladamor, doncs, no es diferenciarà dels seus antecessors pel fet d'usar fonts documentals, sinó per haver sabut trobar el que ningú abans no havia localitzat; prou sabia, no ho dubtem, que Carbonell i Zurita ho havien fet abans que ell. Així, en la vessant d'aprofitador de la documentació d'arxiu que tant defensava Zurita, Viladamor anava d'acord amb ell, i també amb Carbonell. Ara bé: no sembla necessari tornar a precisar com és de directa la referència a l'aragonès, i segurament caldria, en canvi, plantejar-se si la crítica no s'estén també a Carbonell, al·ludit potser més endavant com un «dels archivers passats» (*A la il·lustríssima congregació...*, cit., f. 6-6v).

hispanics per separat, inclosos Principat i Comtats, tinguessin una història pròpia.¹³

Si tornem de nou a les fonts de la *Història* i ens refiem un cop més de Viladamor, aquest afirma que hauria completat les notícies d'Ocampo, Morales i Illescas amb noves dades, extretes d'altres autors que els anteriors esmenten i que ell hauria anat a buscar de primera mà. De fet, una primera lectura de la *Història* deixa la impressió, equivocada, que Viladamor manejava un bon nombre de textos i que coneixia no només els clàssics grecolatins sinó també els clàssics del cristianisme i els autors medievals i renaixentistes de més difusió a la Península. Amb tot, de l'acarament de l'Ocampo-Morales i d'Illescas amb la crònica de Viladamor en resulta l'evidència que la majoria d'aquestes fonts són usades de segona mà. Així, i seguint l'exemple que marca la tradició, Viladamor s'empatxa a l'hora de citar noms i obres que sovint ni tan sols té a mà —o que simplement no coneix— per la senzilla raó que una de les seves fonts els esmenta.

2. Fonts primàries

Deixant de banda aquestes obres que només coneix per referències, i al costat de les vertebrals, n'hi ha unes altres referents a Catalunya, també primàries, que caldrà tenir en compte, igualment importants que les primeres perquè marquen, en certa manera, la línia del pensament de l'autor, i que no sempre són citades directament a la *Història* —tot i que de vegades sí—. Aquestes altres fonts primàries fan acte de presència només en la narració de la història de Catalunya, però mai en les vides de papes: quan Viladamor voldrà completar o corregir la informació d'Illescas ho farà o bé partint de Morales o bé fusionant les dades d'aquest i l'abat de San Frontes per treure'n conclusions originals.

Entre aquests altres textos que Viladamor usava de primera mà, no sorprèn trobar les *Cròniques d'Espanya* de Pere Miquel Carbonell, publicades a Barcelona el 1547 i que, anys abans, s'havien gestat a l'Arxiu Reial.¹⁴ Carbonell és citat en poques ocasions, i sempre a partir de

¹³ DURAN, Eulàlia, «Els conceptes d'Espanya en el segle XVI», *L'Avenç*, 244 (2000), 27-34, esp. 33.

¹⁴ TOLDRA, Maria, «Sobre la presència d'algunes cròniques catalanes a l'Arxiu Reial de Barcelona», *Estudis Romànics*, XXIX (2002), 169-188, assenyala que, mort Carbonell, les *Cròniques* van quedar en poder de la família i que, essent com

la segona meitat de l'obra (cap. LXXVII, LXXX, LXXXII, LXXXIII, LXXXVIII i LXXXVIII, BL, ms. Add. 25148, f. 164v, 168, 174, 175v, 182 i 189); Viladamor l'usa especialment per introduir noves dades sobre els reis gots, però no sempre hi està d'acord, i de vegades fins i tot s'equivoca a l'hora de llegir-lo.¹⁵ El que més sobta, però, no és que Viladamor no comparteixi algunes opinions amb el seu antecessor en el càrrec, sinó que en cap moment mencioní que era arxiver.

La *Història* atorga també validesa a les opinions del teòleg Pere Antoni Beuter, que és llegit en l'edició catalana (1538) i no en la castellana (1546).¹⁶ D'ell, Viladamor n'extreu, explícitament, un bon

era una obra destinada per ordre reial a ser consultada en cerques arxivístiques, aquesta fou la seva funció almenys en una ocasió després de la mort del seu autor. Un catàleg més complet del que coneixiem fins ara de la producció del notari-arxiver es pot trobar, a cura de Maria Toldrà, al *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)* (dir. Eulàlia DURAN, coord. Maria TOLDRÀ, comp. a cura de Maria TOLDRÀ, Eulàlia MIRALLES i Antoni Lluís MOLL), vol. III [Barcelona: Arxiu Capitular, Arxiu de la Corona d'Aragó, Arxiu de les Carmelites Descalces, Arxiu del Monestir de Sant Pere de les Puel·les, Arxiu Històric de Protocols, Arxiu Històric Provincial dels Franciscans de Catalunya, Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya, Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, Biblioteca de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats, Biblioteca de la Reial Acadèmia Catalana de belles Arts de Sant Jordi, Biblioteca de la Reial Acadèmia de Bones Lletres, Apèndix], Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2003.

¹⁵ No hi està d'acord, per exemple, a propòsit de Vàlia, el qual Viladamor afirma que morí després de tres anys de regnat; i afegeix: «Carbonell y Vaseo volen pretendrer visqué vint-y-dos anys, la qual opinió molts la reproven» (cap. LXXVII, BL, ms. Add. 25148, f. 164v). En aquest cas valen per a Vasaeus i Carbonell les crítiques que Morales (MORALES, Ambrosio de, *Los otros dos libros, undécimo...*, cit., f. 23v) aplicava al primer d'aquests: «Vaseo se puso muy de propósito a probar que Vualia reynó veynte y dos años; sus fundamentos son tales que se podrá escusar el detenimiento de mostrar como son malos (y entre los otros inconvenientes ponían una terrible confusión en la cuenta destes tiempos sin que nadie pudiesse valerse en ella)». Malgrat tot, no sempre s'hi troba en desacord: a l'hora de decidir com cal anomenar un cavaller de la casa del rei Teodoric (cap. LXXX, BL, ms. Add. 25148, f. 168) s'estima més Carbonell («Aülf») que Morales («Acliulpho»). D'altra banda, assenyalem que en una sola ocasió Viladamor confon les dades que li forneix Carbonell, i ho fa atorgant els anys de regnat de Teodoric al rei Gesaleic (cap. LXXXIII, BL, ms. Add. 25148, f. 175v). Ha de tractar-se d'un error de lectura del nostre autor i no pas d'un copista o d'una font intermèdia.

¹⁶ Viladamor no es fa ressò dels canvis introduïts per Beuter l'any 1546 respecte de l'edició catalana de 1538. Per exemple, li suposa una sorpresa que el valencià atribuís 28 anys de regnat al rei Iber, la qual cosa és així només en la versió catalana (BEUTER, Pere Antoni, *Primera part de la història de València* (ed. Vicent Josep ESCARTÍ), València, Universitat de València, 1998, 76); després ho

nombre de dades precises: els anys de regnat d'algun dels vint-i-quatre primers reis (cap. II i III, BL, ms. Add. 25148, f. 30v-31 i 34), la interpretació del sentit d'un antropònim (cap. III i IIII, BL, ms. Add. 25148, f. 31v i 35), la localització d'un indret en territori català (cap. LXXXVIII, BL, ms. Add. 25148, f. 182v), o dades que afecten un personatge concret (cap. LXXXVI i LXXXVIII, BL, ms. Add. 25148, f. 178v i 183). L'arxiver barceloní pren informació del valencià no només en les ocasions en què el cita directament: també l'usa en altres casos, però no en reconeix el deute.¹⁷

Viladamor també es troba d'acord amb el canonge de la Seu barcelonina Francesc Tarafa. Tot i que el cita tan sols en tres ocasions (caps. I i II, BL, ms. Add. 25148, f. 30, 30v i 31), aquest és aprofitat, encobrint el nom de l'autor, força més vegades que no sembla.¹⁸ Les notícies extretes de Tarafa les trobem majoritàriament a l'inici de la *Història* i són emprades per Viladamor a l'hora de precisar aspectes de cronologia. Viladamor havia d'usar el *De origine ac rebus gestis regum Hispaniae liber* de Tarafa, i ho havia de fer en l'edició que va aparèixer a Colònia el 1577; els *Rerum Hispaniae memorabilium annales* de Vasaeus, una altra de les fonts de l'arxiver Viladamor, va ser publicada juntament amb la crònica de Tarafa en aquesta edició de l'any 77.¹⁹

corregi per 37 en la castellana (BEUTER, Pere Antoni, *Primera parte de la corònica general de España*, València, Joan Mey, 1546, f. XXIV). Sobre això, escriu Viladamor: «Dit Ybero concòrdan los auctors que governà trenta-y-set anys, excepto Beuter, que scriu foren tant solament vint-y-vuit» (cap. II, BL, ms. Add. 25148, f. 30v). Aquest i altres exemples són a MIRALLES, Eulàlia, [ressenya de:] «Pere Antoni Beuter. *Primera part de la Història de València*, a cura de Vicent Josep Escartí (Fonts Històriques Valencianes, 2). València, Universitat de València, 1998, 212 p.», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 20 (2001), 752-755. Cal remarcar, d'altra banda, que una sola vegada s'usa la versió castellana de la primera part i que aquest aprofitament no és directe, sinó a través d'una de les fonts de Viladamor, Illescas (cap. LXXII, BL, ms. Add. 25148, f. 154).

¹⁷ Parlant del Diluvi, per exemple, Viladamor especifica que Noè sortí de l'arca «en un lloch alt nomenat Osila, situat en las montanyas de Armènia» (cap. I, BL, ms. Add. 25148, f. 28), dada que extreu per força del valencià (cf. BEUTER, Pere Antoni, *Primera part...*, cit., 53), ja que no la reporta cap altra font de les usades.

¹⁸ En prou casos la referència a «alguns autors» amaga el nom de Tarafa —i d'altres autors, val a dir-ho—, com en el dels quaranta-quatre anys atribuïts al regnat de Sicor (cap. IIII, BL, ms. Add. 25148, f. 35) o els seixanta-un de Sícul (cap. V, BL, ms. Add. 25148, f. 36).

¹⁹ Malgrat que totes les vegades que Viladamor usa el canonge, tan explícitament com implícitament, podem localitzar les referències a la manuscrita *Crònica de Catalunya* (c. 1553) de Tarafa, descartem per diverses raons la possibilitat que

Un altre dels textos d'on beu Viladamor és el *Libro de las grandezas de Tarragona* de Lluís Ponç d'Icard (1572/3).²⁰ Malgrat que el tarragoní únicament és esmentat de manera explícita en una ocasió (cap. LXVI, BL, ms. Add. 25148, f. 137), Viladamor també en va fer més ús. Sovint, i amagant el nom de Ponç, es va esforçar per completar les dades epigràfiques de l'Ocampo-Morales incorporant algunes notícies del *Libro*, i fins es preocupà per corregir —o tenia la intenció de fer-ho, perquè hi ha els espais en blanc— algunes de les localitzacions de les pedres, que li devien semblar errònies.²¹

sigui aquesta l'obra escollida per Viladamor: primer, per l'aprofitament simultani de Vasaeus; segon, perquè en les ocasions en què l'arxiver aprofita un text manuscrit sempre deixa constància d'haver-ho fet. Tampoc no es pot tractar de la succinta *Linea regum Hispaniarum* de Tarafa (c. 1538-1541), que ens ha pervingut només manuscrita, ja que la primera de les citacions directes de Viladamor no hi figura. Respecte de l'esmentada edició de Colònia, hi ha dues edicions anteriors de l'obra tarafiana (TARAFÀ, Francesc, *De origine ac rebus gestis regum Hispaniae, Antucrptiae, in aedibus Ioannis Stelsii*, 1553; i dins BEALE, Robert, ed., *Rerum hispanicarum scriptores*, Frankfurt, 1579, que coneixem només per referències) i una traducció castellana d'Alonso de Santacruz: TARAFÀ, Francesc, *Chònica de España [...] traduzida de lengua latina en castellana* (trad. d'Alonso de SANTACRUZ), Barcelona, Claudi Bornat, 1562. L'altra impressió, ilatina, és de 1603, posterior a la mort de Viladamor. Per a les esmentades edicions, vegeu MUÑOZ ROMERO, Tomás, *Diccionario bibliográfico-histórico de los antiguos reynos, provincias, ciudades, villas, iglesias y santuarios de España*, Madrid, Impr. M. Rivadeneyra, 1858 [ed. facs. Madrid, Atlas, 1973], 88; i PALAU I DULCET, Antonio, *Manual del librero...*, cit., núm. 327552-327554 i 305068.

²⁰ El barceloní es va valer de l'única obra impresa durant l'edat moderna d'aquest autor (PONS D'ICARD, Lluís, *Libro de las Grandezas de Tarragona*, Lleida, Pedro de Robles i Juan de Villanueva, 1573). No pot ser que fes servir l'original català, manuscrit, ja que alguna de les inscripcions que reporta no hi figuren.

²¹ En el passatge en què comenta l'edecte que Cèsar August féu a Tarragona, Viladamor afirma que Morales, «ab alguns motius per ell inventats [...]», ho té per opinió errònea» (cap. LIIII, BL, ms. Add. 25148, f. 108). Hauria estat una bona ocasió per reconèixer que les dades per rebatre Morales les extreu, totes, de Ponç («scriuen alguns historiadors»), però no ho fa. Que en l'esmentat passatge és certament el tarragoní i no cap altra la font de Viladamor ho demostra el mal ús que fa d'una de les citacions —Margarit— que hi apareix. D'altra banda, i pel que fa a les inscripcions, un espai en blanc pot voler indicar un dubte pendent de resoldre: a propòsit de HÜBNER, Emil, ed., *Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol. II [*Inscriptiones Hispaniae Latinae*], Berlin, Reimer, 1869, 4201, que MORALES, Ambrosio de, *La Crònica general...*, cit., f. 298, feia en possessió de Juan Conde, Viladamor no es pronuncia probablement per influència de Ponç, que la incloïa al seu recull (PONS D'ICARD, Lluís, *Libro de las grandezas y cosas memorables de la*

Per acabar amb els autors autòctons que apareixen esmentats a la *Història*, assenyalem que el *Paralipomenon Hispaniae* de Joan Margarit és citat en dues ocasions, la primera de les quals a través de Ponç i la segona d'Illescas; i que les *Històries e conquestes dels excel.lentíssims e cathòlics reys de Aragó e de lurs antecessors los comtes de Barcelona*, de Pere Tomic, que conviden a ser agermanades amb Carbonell, són usades a través de Beuter. Cap dels dos autors, doncs, Margarit i Tomic, són citats de primera mà.

Així, a més de l'Ocampo-Morales i d'Illescas, són quatre obres d'autor català les que Viladamor farà servir per construir la *Història*: d'aquests, Carbonell havia estat arxiver de l'Arxiu Reial com ho era ell, i els altres tres és possible que els conegués personalment: Beuter i Ponç per mitjà dels Requesens-Zúñiga, i Tarafa al mateix Arxiu Reial on treballava i on hauria coincidit també amb Zurita.

Ultra aquestes cròniques catalanes, Viladamor va farcir les fonts castellanes amb altres autors que manejava de primera mà: segur que va aprofitar l'obra del flamenc Vasaeus en més ocasions que no confessa (cap. II i LXXVII, BL, ms. Add. 25148, f. 31 i 164v).²² En canvi, no és tan clar que "comprovés amb" Plini les seves citacions, tal i com afirma (cap. LVIII, BL, ms. Add. 25148, f. 120), perquè s'escau que en alguna de les ocasions en què l'esmenta el text es troba farcit de castellanismes que es poden explicar per contaminació amb la font primària.²³

metropolitana insigne y famosa ciudad de Tarragona (ed. José SÁNCHEZ DEL REAL), Tarragona, Libreria Guardias, 1980, f. 177-183).

²² La de Vasaeus és l'única obra d'un autor coetani no peninsular que Viladamor cita directament, fet que convida a pensar que l'arxiver l'empra per la senzilla raó que es troba impresa al costat de la de Tarafa (vegeu n. 19). Per aquestes circumstàncies, descartem que Viladamor usés l'edició apareguda a Salamanca per Juan de Junta el 1552.

²³ «En dit temps scriu Plini se aportaren en España las primeras plantas dels arbres avets, que's déyan en aquell temps alfòçigos, y en latí pistavios», afirma Viladamor (cap. LVII, BL, ms. Add. 25148, f. 113-113v). El barceloní sembla que no coneixia la traducció al català de l'«alfòncigo» castellà, és a dir, el festuc (ALCOVER, Antoni Maria i Francesc de Borja MOLL, *Diccionari Català-Valencià-Balear*, vol. V, Palma de Mallorca, 1930-1961; 840b), i es va limitar a copiar el mot que transmet MORALES, Ambrosio de, *La Crònica general...*, cit., f. 273. També sembla fruit d'un error la lectura «pistavios»: el desconeixement del llatí «pistacium» —i per tant, de la font llatina: Plini, *Naturalis Historia*, XIII, 51— porta l'autor (o el copista?) a trivialitzar la lliçó, de manera que contamina el mot

Tot i que fins ara només hem esmentat fonts literàries impreses, Viladamor també es va valer d'una sèrie de manuscrits —alguns dels quals també són adduïts per Morales, però l'arxiver hi torna per consultar-los directament; altres, en canvi, són coneguts sense intermediari—. A El Escorial hauria vist el *Codex Vigilianus* i el *Codex Hispalensis*, que reconeix gràcies a les notes de Morales, així com altres volums (un *De gestis Gotorum* i una vida de l'emperador Gal·liè escrita per Severus); a Toledo, una còpia del *Liber iudicum*, una altra dels *Morals* de sant Gregori i els originals dels concilis.²⁴

A més de les fonts esmentades, Viladamor cita un nombre molt elevat de textos que, en ocasions, no sabem si coneixia de primera mà. En determinats casos és difícil assegurar si té davant un text o si es val únicament d'una font primària, mentre que en d'altres sembla prou evident que no el coneix; i, encara en uns altres casos, es fa difícil establir si l'error en la referència prové de Viladamor o s'ha d'atribuir a un copista. Font citada no vol dir, certament, font usada. L'autor, que té a mà la biblioteca de l'Arxiu Reial i que afirma conèixer les de Toledo i El Escorial, així com l'Arxiu de Vic, ens atrevim a assegurar que havia llegit molts dels textos que esmenta. Ara bé, això no vol dir que els "comprovés", com afirma haver fet amb Plini o amb determinats manuscrits. La constatació que torna sobre certes obres porta a pensar que potser en mira d'altres, però és molt possible que, davant la citació d'un autor que considera important, opti senzillament per copiar el que troba escrit a la seva font. Les preferències d'Ocampo, Morales i Illescas sobretot, però també les de Beuter i Ponç, són les de Viladamor.

3. Etapes de redacció i contrast de fonts

Autors i obres de referència a part, el resultat de l'anàlisi de les fonts de la *Història general de Catalunya* ens porta a distingir amb claredat dues etapes de redacció del text netament diferenciades: d'una banda, uns quants capítols més elaborats (els cinc primers i algun altre, com el LIII o el LX) i, de l'altra, la resta de l'obra. En la primera, l'alternança de les fonts segons l'interès de l'autor és la clau que marca una escriptura més treballada; Viladamor té davant seu més d'un text i,

amb «abies» («arbres avets»). L'error no pot provenir de Morales, que en la versió impresa diu clarament «pistacios».

²⁴ En donem més detalls a MIRALLES, Eulàlia, *A. Viladamor. "Història general..."*, cit., 149-155.

així, pot relatar amb més seguretat esdeveniments que d'alguna manera la font vertebral no escateix del tot. L'Ocampo-Morales és, en aquests capítols, el teló de fons on Viladamor emmarca els altres textos que té a l'abast, alguns dels quals ja han estat citats pels castellans: Viladamor els recupera, tornant enrere, i n'extreu dades o fets que aquells havien desestimats.

Als capítols "embastats" hi trobem l'espina dorsal de la crònica, és a dir, allò que Viladamor ha extret directament de les fonts vertebrals; falta, però, el contrast amb les altres fonts primàries. Això no vol dir que Viladamor es limiti a copiar —en aquest cas, traduir—, sinó que de vegades manipula el text: ho fa resumint, corregint allò que considera errors i introduint alguns matisos, sempre d'acord amb uns interessos determinats —coincidentes amb els de les institucions a les quals dedica l'obra—: l'exaltació del passat de Catalunya reivindicat en base a la comparació amb els altres regnes de la Península.

Sabem que la intenció de Viladamor era seguir treballant per completar l'obra: després de la traducció, calia enganxar, en aquesta columna vertebral, noves obres de referència. I ho havia començat a fer. Bona prova que no havia tancat les investigacions són, d'una banda, els espais en blanc que deixa per completar més tard alguna informació; de l'altra, les oscil·lacions que presenta la *Història* en la data comptada des de la població d'Espanya; i, finalment, certs desajustaments d'ordre intern (errors en les remissions, informacions duplicades, etcètera).²⁵ Si l'autor —i aquells que el van impulsar a fer-ho— no hagués tingut pressa per presentar l'obra a les Corts de 1585 amb l'esperança que el rei confirmés la nominació d'un cronista i, òbviament, si la mort no l'hagués sorprès a mig redactar la crònica, avui aquesta seria diferent.

La metodologia emprada per Viladamor és clara; l'autor ha triat unes fonts primàries que combina entre elles: parteix d'una base sòlida, les fonts castellanes, i les tradueix, manipula i interpola amb noves informacions provinents d'unes altres fonts, majoritàriament catalanes, que són usades de manera puntual. A l'hora de compilar aquestes fonts, s'esforça a seleccionar els temes —n'abandona alguns i n'amplia uns altres— i, en ocasions, els dota d'una estructura pròpia, d'acord sempre

²⁵ Algunes de les particularitats esmentades han servit a HINOJO, Gregorio, *Obras históricas de Nebrija. Estudio filológico*, Salamanca, Universidad de Salamanca, 1991, 19-20, per argumentar que al *Bellum Navariense* de Nebrija li falta el retoc definitiu de l'autor.

amb la intenció última que persegueix i que té ben present al llarg del relat, la redacció d'una història *de i per al* Principat i Comtats. És clar que la metodologia usada no és nova, però, com s'ha dit en nombroses ocasions, la modernitat dels historiadors del Renaixement rau, entre d'altres coses, en les argumentacions per rebatre les fonts d'autoritat, en l'ús de les fonts diplomàtiques i en els mecanismes que estableixen per justificar l'autenticitat d'un fet històric i/o d'un document —siguin o no certs—. Tot això, en major o menor mesura, és present en Viladamor.

Si fins aquí hem mirat d'esbrinar quines són les fonts que fa servir Viladamor, ara intentarem determinar per quina raó les usa.

La *Crónica general d'Espanya* no era un text desconegut pels lectors de la segona meitat del segle XVI a Catalunya, com tampoc a la resta de la Península. Viladamor no és el primer autor català que incorpora Ocampo en els seus textos: abans ho havien fet, per exemple, Cristòfor Despuig, Lluís Ponç d'Icard o Miquel Pujades.²⁶ Per raons cronològiques, però, probablement és dels primers a valer-se de la continuació d'Ambrosio de Morales: tot i que anteriorment Ponç ja el manejava, fou sobretot més endavant quan es produí el gran "boom" del castellà en l'escriptura —entre els catalans, recordem l'ús que en faran Pere Gil i, de manera repetida, Jeroni Pujades—. ²⁷

²⁶ Per a les argumentacions de Despuig contra Florián de Ocampo (1557) i la relació entre ambdós, vegeu SOLERVICENS, Josep, *El diàleg renaixentista: Joan Lluís Vives, Cristòfor Despuig, Lluís del Milà, Antoni Agustí*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, 131; i SOLERVICENS, Josep, *Els Països Catalans i Espanya: ser o no ser (Conflictes político-lingüístics al segle XVI)*, València, Trcs i Quatre, 1988, 96-105. Pocs anys més tard, el tarragoní Ponç es valia també d'Ocampo a la versió catalana del *Llibre de les grandeses de Tarragona*, enllestida cap al 1564, i tornava a aprofitar-se'n a la versió castellana de 1573 (vegeu DURAN, Eulàlia, ed., *Lluís Ponç d'Icard i el "Llibre de les grandeses de Tarragona"*, Barcelona, Curial (Biblioteca Torres Amat), 1984, 69 i s.). I, igualment, el 1566 Miquel Pujades l'esgrimia com una de les obres consultades per escriure el *Tratado de la precedencia de los reyes de Aragón sobre los de Francia* (BUB, ms. 454, f. 345). D'aquest tractat, cf. *Repertori de manuscrits catalans...*, cit., vol. II.1 [Barcelona: Biblioteca Pública Episcopal i Biblioteca de la Universitat], 150-155.

²⁷ No consta el nom de Morales al *Libro de las grandezas de Tarragona*, que és de 1573 —és a dir, anterior a l'aparició del volum del castellà—, però sabem que Ponç el coneixia i el consultà (vegeu DURAN, Eulàlia, ed., *Lluís Ponç d'Icard...*, cit., 74, n. 44). D'altra banda, l'ús de Morales per part de Pere Gil és documentat a IGLÉSIES, Josep, *Pere Gil, S. I. (1551-1622) i la seva "Geografia de Catalunya"*, Barcelona, Quaderns de Geografia, 1949, i al *Repertori de manuscrits catalans...*,

La voluntat d'Ocampo era oferir a la seva pàtria un passat brillant; i per això, i malgrat reivindicar constantment l'esperit crític, va usar totes les fonts que li convingueren per al seu propòsit: des de les fantasies de Giovanni Nanni, que reelabora, fins a les llegendes del passat remot de la Península. Viladamor, com Ocampo, és plenament conscient de l'aurèola que confereix la història mítica, de manera que busca crear, com Ocampo i tants d'altres, un passat que pugui fer contents els lectors del present. Ambdós volen i saben aprofitar-se de la dimensió política del discurs històric, i per això empenen tot allò que els pot servir. Per aquesta raó, doncs, Ocampo era molt útil a Viladamor.

L'impacte inicial de les *Antiquitates* en Nebrija, Alonso de Venero o Lucio Marineo Sícul ha estat prou estudiat. Ara ens interessa remarcar que el primer a incorporar d'una manera sistemàtica les fabulacions d'Annio a la Península fou Beuter en l'edició catalana de la *Primera part de la història de València* (1538). Darrere d'ell, Ocampo, Tarafa i Ponç participaren, com tants d'altres, de la febre mitològica del dominicà.²⁸

D'acord amb Ocampo, Beuter, Tarafa i Ponç en l'ús i elaboració d'Annio, Viladamor s'allunya de Morales i, sobretot, de Zurita, que, tot i que el seu nomenament ho especificava, no havia volgut començar els seus *Anales* amb el relat dels orígens.²⁹ Morales, que opina com Zurita

cit., vol. II.1 [Barcelona: Biblioteca Pública Episcopal i Biblioteca de la Universitat], 30. Pel que fa a Jeroni Pujades, que possiblement ja heretà del seu pare part dels volums de l'Ocampo-Morales, l'ús que en fa a la crònica, versions catalana i castellana, és continuat.

²⁸ Darrerament, TOLDRÀ, Maria, «La història en el projecte enciclopèdic d'Esteve Rotllà, O.P. (c. 1475-1530)», *Recerques*, 40 (2000), 59-78, ha documentat la primera al·lusió a les *Antiquitates* a la Corona d'Aragó en l'obra d'Esteve Rotllà. Una lectura atenta de la *Crònica* de Beuter fa pensar que, per a la història dels orígens, caldrà no centrar-se només en Giovanni Nanni sinó també en altres autors —Alonso de Venero, Gauberto Fabricio de Vagad i Lucio Marineo Sícul—. En aquest mateix col·loqui *Història i llegenda al Renaixement*, han defensat una altra visió sobre el tema ORTOLA, Àlvar F. i Jordi REDONDO, «Elements mitològics i folclòrics a la *Crònica* de Pere Antoni Beuter». Per a l'ús d'Annio per part de Tarafa, vegeu també, en aquestes mateixes actes, el treball de FERRER, Daniel, «Els orígens mítics d'Hispania en el *De origine* (1553) de Francesc Tarafa: el Túbal d'Annio de Viterbo».

²⁹ Per al nomenament de Zurita, en el qual s'especifica que el cronista «era tenido y obligado de escribir la corónica de Aragón comenzando de la mayor antigüedad que se tiene noticia», vegeu USTARROZ, Francisco Andrés de i Diego DORMER, *Progresos de la historia en el reyno de Aragón y elogios de Jerónimo Zurita*, Saragossa, Hereus de Diego Dormer, 1680, 58. Vegeu la justificació de l'aragonès a ZURITA, Jerónimo, *Anales de la Corona de Aragón* (ed. Àngel CANELLAS

sobre la problemàtica relació dels primers temps, no va ser aprofitat per les línies mestres del seu pensament, sinó perquè la informació que reporta és útil per a un període determinat de la història i, sobretot, per la seva condició de cronista oficial. Tampoc en aquest aspecte Viladamor es va valer de Carbonell, que fou ignorat sistemàticament fins a la segona meitat de la *Història*, probablement perquè no recollia les fabulacions d'Annio.

La tria d'Ocampo i de Morales per part de Viladamor, doncs, ve marcada per la seva condició de cronistes oficials de Castella. Viladamor posa al mateix nivell els dos historiadors, malgrat que primer ja hagi estat repetit que és, com a tal, l'antítesi del segon. Més interessant que la tria de les fonts per part de Viladamor, és destacable l'ús que en fa, partidista i encaminat clarament a la vindicació del passat històric de Catalunya com a ens independent, però malgrat tot indestriable, d'Espanya.³⁰

Pel que fa a Gonzalo de Illescas, l'elecció de Viladamor és innovadora: no coneixem cap altre autor del Principat, anterior a Viladamor, que usi l'obra del beneficiat de Dueñas d'una manera tan profusa com ho fa ell. La història d'Illescas, malgrat figurar a l'índex de llibres prohibits de 1569, 1583 i 1590, va gaudir d'una gran difusió a tota la Península.³¹ A Barcelona degué circular com a la resta de la Península, i més encara quan, entre 1584 i 1596, fou objecte d'almenys quatre edicions.³² Bona prova d'això és la utilització que en faran, anys a venir, Pere Gil o el teòleg Pere Joan Guasc.³³ És possible que la tria d'Illescas

LÓPEZ), vol. I, Saragossa, Institución Fernando el Católico / Centro Superior de Investigaciones Científicas, 1967-1986, 3-4.

³⁰ L'autor és clar en aquest aspecte quan, a la dedicatòria de la *Història*, exposa que li és impossible escriure la primera part de la seva crònica —que circumscriurà al territori del Principat i Comtats— sense fer referència a la resta d'Espanya. En canvi, pel que fa a les parts restants (des de la pèrdua d'Espanya fins als dies de Felip II), diu sense dubtar que l'àmbit serà únicament català. La solució als seus problemes pel que fa a la primera part passa per manipular les fonts tot catalanitzant-les.

³¹ Vegeu l'entrada «Illescas, Gonzalo de» a ALDEA, Quintín, Tomás MARÍN i José VIVES, dirs., *Diccionario de Historia Eclesiástica de España*, vol. II, Madrid, Centro Superior de Investigaciones Científicas, 1972-1975, 1191.

³² PEÑA, Manuel, *El laberinto de los libros. Historia cultural de la Barcelona del Quinientos*, Madrid, Fundación de Germán Sánchez Ruipérez / Pirámide, 1997, 152-153.

³³ L'ús d'Illescas per Pere Gil és recollit al *Repertori de manuscrits catalans...*, cit., vol. II.1 [Barcelona: Biblioteca Pública Episcopal i Biblioteca de la Universitat], 30. Pere Joan Guasc fou, segons sembla per la quantitat de

per Viladamor estigui condicionada pel fet de ser la història eclesiàstica que cronològicament i geogràficament tenia més a prop el barceloní i pel fet d'estar escrita en castellà i no en llatí.

Arribats aquí, sembla necessari recordar que entre Jerónimo Zurita, el reconegut "adversari" de Viladamor, i dos dels autors que aquest aprofita amb més profusió, Illescas i Morales, hi ha una relació en vida que ha estat assenyalada en nombroses ocasions.³⁴ Que Illescas i Morales comparteixin més d'un punt de contacte amb Zurita, però, no vol dir res. Presentant-se al pròleg de la *Història*, encara que veladament, com a cronista del Principat, i triant com a font principal per a la seva compilació la *Crónica general de España* del cronista oficial de Castella, Ocampo, i el seu continuador Morales, el que pretenia Viladamor era rebatre els arguments de Zurita des de la seva mateixa posició. De la mateixa manera, triant un autor, Illescas, la competència del qual havia estat esgrimida per Zurita en una de les llicències de l'edició salmantina de 1573 de la *Història pontifical*, sembla que hauria de ser més senzill rebatre l'aragonès.

Tot i que no creiem que calgui orientar en la mateixa direcció que la d'Ocampo i Morales la tria de Beuter per part de Viladamor, és clar

manuscrits que ens han arribat de la seva producció (cursos de teologia, sermons, etcètera), un dels dominicans més actius de la Catalunya del tombant del segle XVI al XVII (cf. *Repertori de manuscrits catalans...*, cit., vol. II.1 [Barcelona: Biblioteca Pública Episcopal i Biblioteca de la Universitat], 167-225).

³⁴ Els noms de Zurita i Illescas van, en certa manera, de la mà: Zurita fou l'encarregat, com a cronista del Regne d'Aragó, de signar la llicència de 1573 d'Illescas, però la relació entre les dues obres no s'atura aquí, sinó que cal seguir-la a través de la saga d'impressors Portonariis, establerta a Salamanca i a d'altres ciutats espanyoles fins a finals del segle XVI. Per als Portonariis, vegeu RUIZ FIDALGO, Lorenzo, *La imprenta...*, cit., vol. I, 65 i s. En ambdós casos, a més, és remarcable el paper que jugaren els diputats del Regne d'Aragó en la difusió de les respectives obres. També són forts els lligams que unien Morales i Zurita: el castellà fou dels primers a posicionar-se a favor de l'aragonès quan s'inicià la croada contra els *Anales* capitanejada per Alonso de Santacruz, i amb ell compartia la manera de veure la història. Vegeu, per a aquest propòsit, MORALES, Ambrosio de, *Apología de Ambrosio de Morales [...] en defensa de los anales de Gerónimo Zurita*, dins ZURITA, Jerónimo, *Anales de la Corona de Aragón*, vol. VI, Saragossa, Lorenzo Robles & Juan Lanaja y Quartanet, 1610. Aquesta *Apología* va ser més tard reproduïda a MORALES, Ambrosio de, *Opúsculos castellanos* (ed. Francisco Valerio CIFUENTES), vol. I, Madrid, Benito Cano, 1793, 301-394.

que, des d'aquest punt de vista, el valencià era el més semblant a un "cronista oficial" que Viladamor podia trobar a València.³⁵

A l'hora d'escollir les fonts catalanes que han de servir de complement —i sobretot de contrapunt— de les castelles, els criteris de selecció en Viladamor són de proximitat immediata o referencial i de caràcter vinculant: una història del Principat en català escrita per un autor català condiona l'escriptor a buscar fonts en la mateixa llengua o d'un autor del mateix àmbit geogràfic.³⁶ D'entre les obres que presentaven aquestes característiques, Viladamor es va decidir per les de quatre personatges que li eren propers geogràficament, i també personalment; d'aquests, tres havien escrit en català: Carbonell, Beuter i Ponç. La tria de la llengua vernacle preferida al llatí és un altre dels punts on coincideixen totes les fonts primàries de Viladamor a excepció de Tarafa, que era, per compensar-ho, d'ascendència catalana.³⁷ Si l'ús del llatí respon, en historiografia, a obres majoritàriament generals sobre Hispània, encaminades a abastar un públic que va més enllà de les fronteres de la Península, de tot arreu i més erudit —Tarafa, Vasaeus, Nebrija o Margarit—, el de la llengua vernacle —i, així, els Ocampo, Morales, Carbonell, Beuter, Ponç, Zurita i, evidentment, Viladamor— implica que va dirigit a un públic més local i, sobretot, porta implícita una volguda intenció política.³⁸

Tornant a les fonts catalanes de Viladamor, notem que la seva sort en el mercat editorial i la difusió entre els coetanis fou diversa. Les

³⁵ La nominació d'un cronista del regne a València no es féu fins a la Cort general de 1604, data de la designació de Gaspar Escolano. El 1538 Beuter ja va endreçar l'obra als jurats de València, que van invertir esforços i diners per tal que l'empresa tirés endavant (BEUTER, Pere Antoni, *Primera part...*, cit., 36).

³⁶ Recordem, en aquest sentit, la segona de les quatre regles de què Beuter afirmava valer-se a l'hora d'avantposar el criteri d'un historiador al d'un altre: «La segona regla és de Mirsili: de la antigüedad y descendència de les gents y coses que entre ells hajen contengut, més crèdit se ha de donar a les matexes gents y naturals que als estranys, y més als vehins y propinchs que als que estan lluny y molt apartats» (BEUTER, Pere Antoni, *Primera part...*, cit., 40).

³⁷ Ja hem dit que el cas de Vasaeus és singular (vegeu n. 19). Viladamor va acabar usant els dos únics autors que van escriure i publicar història d'Espanya en llatí entre Marineo i Mariana: Vasaeus i Tarafa. En la tria van pesar, en aquest cas, més les qüestions ideològiques i de mètode que no pas la llengua.

³⁸ Tot i que la idea no és nova, vegeu TATE, Robert Brian, «The rewriting of the historical past —Hispania et Europa», dins GENET, Jean-Philippe, ed., *L'histoire et les nouveaux publics dans l'Europe Médiévale (XIIIe-XVe siècles)*, Paris, Publications de la Sorbonne, 1997, 241-257, esp. 242.

Cròniques de Carbonell es publicaren massa tard —el 1547—, trenta anys després de la mort de l'autor; i la seva recepció no fou homogènia. Les tesis de Carbonell, que no es servia d'Annio i refutava Tomic i alguns dels grans cicles mitològics catalans, no van servir als historiadors com Viladamor a l'hora de narrar els orígens de la nació, sinó que, per això, es van valer de les cròniques que incorporaven les fabulacions del dominicà de Viterbo. Tot amb tot, però, és impossible predir què hauria ocorregut si Viladamor hagués completat les parts d'història medieval i moderna que prometia: si hauria fet més ús o no de Carbonell és i serà una incògnita.

Per contra, la crònica de Beuter, així com la llatina de Tarafa, que sí incorporaven les tesis d'Annio, foren molt difoses —tot i que els àmbits de difusió d'ambdues no fossin coincidents—, com avalen les diverses edicions i traduccions de cada una d'elles.³⁹ El cas de Ponç s'acosta als anteriors, però el *Libro* no respon al que entenem per "història política" sinó per *antiquaria*; a l'hora d'escollir la seva obra, tant Viladamor com els seus homòlegs del Principat devien tenir en consideració que el tarragoní era l'únic historiador coetani, natural del Principat, que incorporava a la seva obra els orígens llegendaris hispànics dels vint-i-quatre reis primigenis d'Annio de Viterbo. En Viladamor, doncs, sembla que la tria de bona part de les fonts catalanes es fa partint de la base de si incorporen o ignoren les tesis d'Annio. Tot i que no és el primer a usar-lo sistemàticament, sí que és cert que després d'ell les trobarem formant part de la història de Catalunya amb la més absoluta normalitat.

Malgrat tot, però, a l'hora de llegir la *Història* crida d'entrada l'atenció que el material d'origen català és més aviat escàs, i que les citacions ho són encara més —cosa que es fa més accentuada perquè no tenim les parts d'història medieval—. Podríem explicar aquest fet argumentant que l'obra és inacabada i que Viladamor no fou a temps

³⁹ Per al primer d'ells, vegeu el pròleg d'Escartí a BEUTER, Pere Antoni, *Primera part...*, cit., 23. La versió catalana de Beuter fou usada entre els contemporanis de Viladamor al Principat. Ho feia, entre d'altres, el jurista Miquel Pujades, que la cita amb el nom de "Cròniques d'Espanya": «y lo nota Pedro Antonio Beuter en sus Crónicas de España [...], primi libri impressi Valentiae, lingua Cathalonica, anno domini 1538 ibi vidi» (PUJADES, Miquel, *Tratado de la precedencia...*, cit., f. 12v). Per a la difusió de la versió castellana, vegeu també PEÑA, Manuel, *El laberinto de los libros...*, cit., 113. Per a Tarafa, vegeu n. 19 i PEÑA, Manuel, *El laberinto de los libros...*, cit., 112-113.

d'incloure més material d'aquestes característiques, però això no justificaria el silenci a l'hora de citar-les.

Ara bé, per quina raó aquest interès per Ocampo i Morales si després necessita autors autòctons per contrarestar-ne les opinions? A més de la seva condició de cronistes, la predilecció per aquests textos passa pel fet que es tracta d'històries d'Hispania, no pel fet que els seus autors siguin castellans (només cal veure la recepció que van tenir les històries de Castella al Principat, molt més minsa, per adonar-nos que és així).⁴⁰ La resposta positiva del públic enfront d'aquestes històries d'Hispania com l'Ocampo-Morales —i hi sumem, per exemple, Valera, Garibay o Lucio Marineo— no es deu a l'ascendència dels seus autors, sinó que passa pel fet que confereixen a la totalitat del territori espanyol uns orígens esplendorosos que cap historiador no s'atreveix a negar que siguin comuns. El Renaixement a Catalunya és, entre moltes altres coses, una època de polèmiques polítiques entre la historiografia de Castella i la de la Corona d'Aragó.⁴¹ Els historiadors catalans en general, doncs, i Viladamor en particular, recreen la mitologia dels orígens a partir de les fonts castellanes tot reelaborant-la. S'aconsegueix, així, convertir un text encaminat a defensar la primacia de la nació castellana sobre els altres territoris hispànics en un altre que exalta la preeminència dels catalans.⁴²

⁴⁰ Cf. PEÑA, Manuel, *El laberinto de los libros...*, cit., 149.

⁴¹ SOLERVICENS, Josep, *El diàleg renaixentista...*, cit., 111.

⁴² Per aquesta raó és important constatar que Viladamor s'entreté a polemitzar sobre la primera població d'Espanya: després de descartar les tesis andalusa i valenciana, acaba conclouent que la primera ciutat fundada en tota la Península fou Tarragona, al cor del Principat. Sobre això mateix però a propòsit de Despuig i Beuter, vegeu SOLERVICENS, Josep, *Els Països Catalans...*, cit., 100-102. Per les mateixes raons es pot explicar una polèmica com la de l'edicte de Cèsar August, que Viladamor certifica haver-se fet a Tarragona (vegeu n. 21), o sobre la localització de Cartago la Vella, que l'arxiver situa en territori català (cap. XVI, BL, ms. Add. 25418, f. 53). En aquest sentit, doncs, és també fonamental la importància donada als orígens, com també ho són les polèmiques sobre el significat del mot «Espanya». Vegeu DURAN, Eulàlia, «El comienzo de la modernidad», *Cuenta y razón*, 30 (1986), 25-31; DURAN, Eulàlia, *Simbologia política catalana a l'inici dels temps moderns*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, 1987; DURAN, Eulàlia, «Defensa de la pròpia tradició davant d'Itàlia al segle XVI», dins *Miscel·lània Joan Fuster. Estudis de llengua i literatura III*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, 241-266; DURAN, Eulàlia, *Sobre la mitificació dels orígens històrics nacionals catalans*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1991; DURAN, Eulàlia, «Renaixement: l'inici de les nacionalitats», dins *Els ideals de la mediterrània dins la cultura europea*, Barcelona, Institut Català d'Estudis Mediterranis, 1995, 243-255;

Aquesta reelaboració del discurs històric és feta a partir de la modificació de les fonts, en ocasions partint d'altres fonts que són més favorables als interessos de l'historiador i, en altres casos, introduint canvis pràcticament imperceptibles però certament importants. Es tracta, en definitiva, d'adaptar el que diuen Ocampo i Morales —i també Illescas— a la realitat de Catalunya, de vindicar-ne la seva primàcia partint dels seus mots i transformant-los.

En Viladamor, i Tarafa ja dóna la mateixa impressió, hi ha un trencament amb la tradició anterior: ell i uns quants contemporanis —Beuter entre els valencians i Ponç entre els catalans— la reinventen a partir de les fonts castellanès. La diferència entre Viladamor i els seus homòlegs del Principat és que ell crea una escola que serà continuada per autors com Jeroni Pujades.

Viladamor, doncs, hauria escollit les fonts primàries amb els següents criteris: d'una banda, Ocampo i Morales com a representants de la historiografia oficial per tal de rebatre Zurita en igualtat de condicions; i, de l'altra, autors d'àmbit català amb la intenció de refrenar les ànsies dominants de Castella.⁴³

DURAN, Eulàlia, «Patriotisme i mil·lenarisme al segle XVI», *Recerques*, 32 (1995), 7-18; DURAN, Eulàlia, «Els conceptes d'Espanya...», *cit.*, 27-34; SOLERVICENS, Josep, *Els Països Catalans...*, *cit.*; SIMON I TARRÉS, Antoni, «Catalunya i la monarquia hispànica en temps de Felip II príncep», *Manuscrits*, 16 (1998), 115-119; i SIMON I TARRÉS, Antoni, *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, 31-35.

⁴³ Cf. TATE, Robert Brian, *Ensayos sobre la historiografía...*, *cit.*, 13-32; i SOLERVICENS, Josep, *Els Països Catalans...*, *cit.*, 95-115, que n'ha reprès les argumentacions.